

Asia Valaisinten tekijänoikeussuoja

Hakija Lumidesign Oy

Annettu 22.5.2012

Tiivistelmä

Yksittäiset valaisimet ja niistä koostuva valoinstallaatio ilmensivät tekijänsä omaperäisiä luovia valintoja ja olivat siten tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettuja teoksia.

LAUSUNTOPYYNTÖ

Hakija on pyytänyt tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa Winter Forest -valaisimien "Wall Flax (Lamp Group Wall Installation)", "Table/Floor Flax", "Tuubi Flax" ja "Boksi Flax" tekijänoikeussuojasta. Hakija on lisäksi pyytänyt asian suullista käsittelyä tekijänoikeusneuvostossa, jotta tuotteet tehnyt taiteilija voisi esitellä neuvostolle valoteoksiaan sekä kertoa, missä designmuseoissa ja näyttelyissä teokset ovat olleet esillä. Taiteilija on lisäksi esitellyt valaisinten tekotapaa tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa 8.5.2012.

Hakijan Winter Forest –valaisimet on suunnitellut taitelija Irina Pätt. Hakija kuvailee Winter Forest –valaisimia siten, että materiaalina niissä on yhdistettynä teräsverkkoa, pellavamassaa ja mulperipaperia. Muodoltaan valaisimet ovat erikorkuisia ja –muotoisia ja niistä syntyy verkkomainen valo-varjo-vaikutelma. Hakijan mukaan kaikki Winter Forest –valaisimet eivät ole vain tavallisia valaisimia vaan ensisijaisesti ainutlaatuisia taideteoksia, omintakeisia ja itsenäisiä luomistyön tuloksia, joita käytetään kuten tauluja tai veistoksia joko lattialla tai seinällä kodissa tai julkisissa tiloissa. Valaisinten taideteosluonnetta kuvaa niiden ottaminen designmuseoiden näyttelyihin eri puolilla maailmaa. Valaisimia on ostettu niin julkisiin tiloihin kuin yksityisiin koteihinkin nimenomaan taideteoksina.

Winter Forest –valaisimia on ollut esillä ympäri maailmaa muun muassa Yhdysvalloissa "Paper + Finland = Art" –näyttelyssä, Design Forum Finland –galleriassa taitelijan neljässä yksityisnäyttelyssä ja lukuisissa heidän järjestämässään yhteisnäyttelyissä Suomessa ja ulkomailla sekä Väestörekisterikeskuksen ja Suomen Pankin kokoelmissa.

Taitelijan mukaan omaperäinen ja itsenäinen panos ilmenee valaisinten muotoilun kokonaisuudessa, joka on syntynyt materiaalivalinnoista, materiaalien käyttötavasta, veistoksellisesta yleismuodosta ja valaisinten rakenteesta. Taiteilija kertoo päätyneensä monivaiheisten kokeilujen jälkeen omaperäiseen materiaaliin ja valmistustekniikkaan, jolla vaalea pellavakuitu saadaan muistuttamaan lunta ja jossa tämä materiaali metalliverkkoon suunnitelmallisesti tartutettuna tuottaa halutunlaisia valon eri efektejä. Pellavapaperin ja lumen samankaltaisuus on kiehtonut taiteilijaa yhdistäen materiaalin käytön valoon sekä taiteilijan muotokieleen hänen valoteoksissaan. Työprosessissa taiteilija on kiinnittänyt monta kerrosta pellavamassaa teräsverkkoihin ja sommitellut erilaisia aukkoja saadakseen aikaan oikeanlaisen valoeffektin ja taiteellisen lopputuloksen. Tämä Winter Forest –tekniikka yhdistettynä taiteilijan muotokieleen luo taiteellisia kolmiulotteisia taidekokonaisuuksia, joissa valolla korostetaan kuviointia, muotoja ja varjoja. Tästä kokonaisuudesta ovat syntyneet Winter Forest -valaisimet.

Taiteilija kertoo kehittäneensä ja valmistaneensa valaisimissaan käyttämänsä pellavamassan ja mulperipaperin yhdistettynä teräsverkkoon. Hakijan näkemyksen mukaan kukaan muu ei olisi päätenyt samaan lopputulokseen ryhtyessään samaan työhön. Joitain Winter Forest –valaisimia on hakijan mukaan yritetty jäljitellä.

Hakija on liittännyt lausuntopyyntöönsä kolme asiantuntijalausuntoa, joissa Teollisuustaideteen liitto Ornamon pääsihteeri Salla Heinänen, taiteilijaprofessori Hannu Kähönen sekä Aalto-yliopiston taideteollisen korkeakoulun dekaani professori Helena Hyvönen ovat arvioineet Winter Forest –valaisinten omaperäisyyttä ja taideteosluonnetta. Lisäksi liitteinä ovat laaja kuvamateriaali ja lehtiartikkeleita Winter Forest –valaisimista sekä taiteilijan ansioluettelo ja muun muassa lista hänen saamistaan apurahoista ja muista tunnustuksenosoituksista.

VASTINEET

Hakijan mukaan asiassa ei ole muita osapuolia.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeuslain (404/61) 55 §:n mukaan tekijänoikeusneuvosto antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näiden lausuntojen luonne ei ole sitova.

Valaisimien tekijänoikeussuoja

Tekijänoikeuslain 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on yksinoikeus teokseen. Säännökseen sisältyvän esimerkkiluettelon mukaan taiteellisina teoksina suojataan muun muassa taideteollisuuden tuotteita. Taideteollisuuden tuotteita ovat esimerkiksi valaisimet.

Tekijänoikeus syntyy teoksen luoneelle luonnolliselle henkilölle. Tekijänoikeuslain 1 §:n mukaiselta teokselta edellytetään, että sitä voidaan pitää tekijänsä itsenäisen luovan työn omaperäisenä tuloksena. Tällöin se ylittää teoskynnyksen eli saavuttaa teostason. Ollakseen tekijänoikeuslain 1 §:ssä suojattu teos taideteollisuuden tuotteen tulee täyttää itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset käytännöllisestä tarkoituksesta huolimatta. Mikäli tuotteen käyttötarkoitus hallitsevassa määrin sanelee lopputuloksen pikemminkin kuin tekijän luova panos, kyse on tuotteesta, joka ei ole tekijänoikeudellisessa mielessä riittävän itsenäinen ja omaperäinen saadakseen suojaa teoksena. Suojan edellytyksenä ei ole muita vaatimuksia. Esimerkiksi tuotteen taiteellisella laadulla, valmistusmenetelmällä tai tuotteen aikaansaamiseksi vaaditulla työ- tai tietomäärällä ei ole merkitystä teostason määrittämisessä. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla. Tavanomaisena arviointikriteerinä on pidetty sitä, voisiko kukaan muu samaan työhön ryhtyessään päätyä samanlaiseen lopputulokseen.

Tekijänoikeus ei suojaa teoksen ideaa, periaatteita tai tietoja, vaan sitä persoonallista ilmenemismuotoa, johon ne on teoksessa saatettu. Tekijänoikeussuoja ei siten estä kahta henkilöä hyödyntämästä esimerkiksi samaa ideaa.

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin katsoi 1.12.2011 antamassaan ratkaisussa C-145/10 (Painer), että teos (valokuva) voi saada tekijänoikeussuojaa, jos se on tekijänsä henkisen luomistyön tulos siten, että se kuvastaa tekijän persoonaa ja siitä käyvät ilmi tekijän vapaat ja luovat valinnat teosta tehtäessä. Kansallisen tuomioistuimen tehtävä on ratkaista lopullisesti, ylittyykö teoskynnys.

Korkein oikeus on käsitellyt tekijänoikeutta valaisimiin ratkaisussa KKO 1976 II 48. Korkein oikeus katsoi, että valaisimet eivät olleet siinä määrin itsenäisiä ja omaperäisiä että ne olisivat olleet taiteellisia teoksia. Valaisimien valmistaminen miilumenetelmällä ei vaikuttanut teostason arviointiin. Ratkaisussa KKO 1948 II 464 ei näytetty, että barokkityylinen kattovalaisin olisi ollut omaperäinen taideteos. Korkein oikeus on käsitellyt taidekäsityön ja taideteollisuuden tuotteita myös ratkaisuissa KKO 1932 II 267 (makuuhuoneen kalusto) ja KKO 1975 II 25 (huonekalut), joissa teoskynnys ei ylittynyt. Sen sijaan ratkaisuissa KKO 1962 II 60 (rannekoru), KKO 1971 II 4 (ryijy) ja KKO 1980 II 3 (korumallit) korkein oikeus katsoi tuotteen nauttivan tekijänoikeussuojaa.

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt tekijänoikeutta valaisimiin esimerkiksi lausunnossaan TN 2011:5, jossa sylinterin- ja suorakulmaisen särmiön muotoiset pellavapaperista ja teräslankaverkosta valmistetut valaisimet eivät olleet siinä määrin itsenäisiä ja omaperäisiä, että kukaan muu ei olisi päätenyt samanlaiseen lopputulokseen vastaavaan työhön ryhtyessään. Tekijänoikeusneuvoston arvion mukaan valaisimet eivät olleet tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettuja teoksia.

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 2010:15 valaisin todettiin tekijänoikeuslaisissa tarkoitetuksi teokseksi. Valaisimen muodot eivät olleet hallitsevassa määrin seurausta käyttötarkoituksesta eikä valaisin pelkästään toteuttanut tavanomaista funktiota valaisimena. Tekijän omaperäinen ja itsenäinen panos ilmeni valaisimen muotoilun aikaan saamassa kokonaisuudessa, joka syntyi materiaalivalinnoista, niiden käyttötavasta sekä siitä, millainen yleismuoto ja rakenne valaisimelle oli annettu.

Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa taideteollisuuden tuotteen teoskynnys on asetettu varsin korkealle. Tämä johtuu siitä, että taideteollisuuden tuotteen muotoilussa lopputulokseen vaikuttavat paitsi tekijän luova panos myös tuotteen käyttötarkoituksesta johtuvat seikat. Teoskynnyksen alentaminen taideteollisten tuotteiden osalta olisi omiaan rajoittamaan kilpailua. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus ja lähioikeudet, Helsinki 2005, s. 87).

Tekijänoikeusneuvosto on arvioinut hakijan toimittamat näyte-kappaleet ja kuvamateriaalin edellä mainituista valaisimista. Lukuun ottamatta "Wall Flax (Lamp Group Wall Installation)" – installaatiota, kaikki lausuntopyynnössä kyseessä olleet valaisimet ovat yksittäisiä esineitä, joissa pellavalla päällystetty verkkomainen pintarakenne yhdistettynä valonlähteeseen luo valoheijastuksia ja varjoja. "Wall Flax (Lamp Group Wall Installation)" -installaatio koostuu useista yksittäisistä valaisimista, jotka on sommiteltu 4x8-suorakaiteen muotoon.

Valaisinten pinta on massaltaan paikoitellen eri paksuinen tekijän tietoisesti lisättyä ja poistettua massaa valmistusprosessin aikana. Massan sommittelu vaikuttaa valaisimen pinnan kuviointiin ja siten valaisimen ulkonäköön sekä valaisemisominaisuuksiin yhdessä valitun valonlähteen kanssa.

Tekijä on vaikuttanut lopputulokseen itsenäisillä ja omaperäisillä valinnoillaan ja tekijän luova työ ilmenee yksittäisissä valaisimissa erityisesti niiden pinnan kuvioinnin sommittelussa. Se, että tekijä on käyttänyt valaisimissa geometrisiä perusmuotoja, kuten lieriötä, kuutiota ja suorakulmaista särmiötä, ei sinänsä poista esineiden omaperäisyyttä. Tekijän luova työ ja työprosessin aikana tekemät valinnat ovat havaittavissa sekä valaisinten ollessa ilman valonlähdettä että erityisesti valonlähteen valaisemina.

Edellä esitetyn perusteella tekijänoikeusneuvosto katsoo, että kyseessä olevat valaisimet ovat tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettuja teoksia.

Yhteenveto

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lausuntopyynnössä mainitut yksittäiset Winter Forest –valaisimet ja "Wall Flax (Lamp Group Wall Installation)" –installaatio ovat tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettuja teoksia ja jokainen niistä saa tekijänoikeussuojaa tekijänoikeuslain 1 §:n nojalla.

Puheenjohtaja

Marcus Norrgård

Sihteeri

Marco Grönroos

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Marcus Norrgård (puheenjohtaja), Eija Hinkkala, Tuula Hämäläinen, Pirjo Kontkanen, Mari Lampenius, Kirsi-Marja Okkonen, Pekka Pulkkinen, Risto Ryti, Pekka Sipilä, Markku Uotila, Hannele Vertainen ja Martti Virtanen.